

Harald Skala

HUSÁRSKE OSUDY

Baróni a grófi
Dessewffy de Csernek et Tarkeö
na východnom Slovensku

UNIVERSUM

Harald Skala

Husárske osudy

Baróni a grófi

Dessewffy de Csernek et Tarkeö
na východnom Slovensku

UNIVERSUM
Prešov 2002

HARALD SKALA: HUSÁRSKE OSUDY

*Túto knihu venujem môjmu otcovi
Ladislavovi Skalovi,
ktorý mi už v mladosti vštepoval
lásku k dejinám*

autor

Vydavateľstvo UNIVERSUM, Javorinská 26, Prešov
Prešov 2002

ISBN 80 - 89046 - 02 - 9

9 788089 046027

OBSAH

AD LECTOREM	5
1. KAPITOLA	
K historickým súvislostiam. Uhorské kráľovstvo a Osmanská ríša v 16. - 18. storočí	7
Uhorská šľachta a jej vzťah k Habsburskej monarchii	16
Uhorské vojská v 16. až 18. storočí	21
2. KAPITOLA	
O husároch. V počiatkoch	24
Regulérne c. k. husárske pluky	28
Prehľad regulérnych c. k. plukov (Prusko, Rusko, Francúzsko, Španielsko, Bavorsko, Švédsko)	28
Dôstojnícky zbor	33
Vojenská sila husárskych plukov	35
Velenie a dopĺňanie husárskych plukov	37
Národnostné zloženie husárskeho vojska	39
3. KAPITOLA	
Baróni a grófi Dessewffyovci z Cserneku	40
Pôvod rodiny a jej vývoj do roku 1526	41
Dessewffyovci v 16. až 18. storočí	47
Francúzska rodová línia	51
Východoslovenská vetva rodiny	58
4. KAPITOLA	
Privilegiá a dotácie vyšších dôstojníkov regulérnych c. k. husárskych plukov	96
ZÁVER	98
ZUSAMMENFASSUNG	99
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	102
OBRAZOVÁ PRÍLOHA	103

*Erb rodiny Dessewffyovcov na náhrobnej
doske v krypte kostola vo Finticiach
(foto: Jozef Jurčenko)*

AD LECTOREM

V jeseni r. 1996 som sa zúčastnil zájazdu po východnom Slovensku. Hoci som sa narodil v susedných Čechách, tento kraj bol pre mňa úplne neznámy. Posledný večer sme strávili vo Finticiach pri Prešove. Zatiaľ čo nás mládežnícka skupina zabávala spevom a tancom, ja som si prezeral publikáciu vydanú k 725. výročiu obce, ktorú mi daroval tunajší starosta. Práve v nej som sa prvýkrát stretol s menom Dessewffy.*

Po návrate domov som však na toto meno akosi pozabudol. S odstupom času sa mi do rúk dostala kniha o sliezskych vojnách Fridricha II., a tu som znova narazil na spomenuté meno. Táto skutočnosť prebudila môj záujem. Začal som skúmať rozličné pramene, aby som sa čím viac dozvedel o rodine so zvláštnym menom. V krátkom čase som dospel k týmto zisteniam:

- rodina bola pomerne rozvetvená – 6 až 12 detí nebolo zvláštnosťou,
- z väčšej časti pobývali na východnom Slovensku (bývalé Horné Uhorsko),
- mnohí z nich boli dôstojníkmi husárskych vojsk, pričom neraz dosiahli vysoké hodnosti a preslávili sa ako statoční vojaci.

Pripomínalo to veľkú skladačku – puzzle, kamienok ku kamienku, lebo členovia tejto starej šľachtickej rodiny a ich osudy začali pomaly vystupovať z prítmnia uplynulých storočí.

Útla knižka, na ktorú upierate svoj zrak, nie je vedeckou monografiou, ani podrobnou biografiou rodiny Dessewffyovcov. Pomerne rozsiahlu historickú biografiu tejto rodiny, ktorá pojednáva o jednotlivých rodových líniiach, napísal Gábor Éble (vyšla v Budapešti v roku 1905). Posledná biografica Dessewffyovcov vyšla roku 1979 v Austrálii.

Usiloval som sa pútavou formou a zrozumiteľným jazykom priblížiť osudy typickej šľachtickej rodiny na východnom Slovensku,

* Pravidlá slovenského pravopisu uvádzajú písanie mena Dessewffy v slovenskom prepise Dežöfi. V texte však akceptujeme pôvodnú historickú podobu mena.

ktorá sa v istom zmysle spolupodieľala na vývoji Uhorského kráľovstva, a tým aj celej Habsburskej monarchie. Či sa mi to podarilo, musí posúdiť samotný čitateľ.

Z tejto rodiny pochádzal celý rad významných politikov, verejných činiteľov, hodnostárov a dôstojníkov. Je pozoruhodné, že väčšina vojenských dôstojníkov slúžila pri husároch. Osudy tých najvýznamnejších, nakoľko sa dali zrekonštruovať, sú zachytené v mojej knihe.

Rodina Dessewffyovcov nepatrila medzi popredné uhorské magnátske rodiny, lebo stovky podobných rodín boli roztratené po celom Uhorsku. Aj to bol možno dôvod, pre ktorý som sa rozhodol pátrať po ich osudoch v archívoch i existujúcej literatúre.

Za poskytnutú pomoc, bez ktorej by nevznikla ani táto knižka, chcem poďakovať pánovi Františkovi Kočišovi – starostovi obce Fintice, slečne Mgr. Kataríne Semanovej, môjmu priateľovi Jurajovi Zounovi, ktorý mi pomohol s čítaním dokumentov písaných švabachom, pani dr. Claudii Hamovej z Vojenského múzea vo Viedni, pánovi plukovníkovi v. V. dr. I. Czigánymu z Vojenského archívu v Budapešti, mojim maďarským priateľom, ktorí prekladali texty z maďarských originálov, a všetkým archivárom na Slovensku i v Rakúsku, ktorí mi s veľkou ochotou pomáhali vyhľadávať potrebné dokumenty.

Harald Skala

1. KAPITOLA

K HISTORICKÝM SÚVISLOSTIAM.

UHORSKÉ KRÁĽOVSTVO A OSMANSKÁ RÍŠA V 16. – 18. STOROČÍ

Uhorské kráľovstvo – vlast' rodiny Dessewffyovcov – sa v 16. až 19. storočí rozprestieralo medzi Osmanskou a habsburskou ríšou. Neskôr, keď sa stalo súčasťou Habsburskej monarchie, podliehalo vplyvu viedenskej politiky, čím bolo vtiahnuté do všetkých vojen, ktoré viedli Habsburgovci.

Turecké kmene boli zjednotené začiatkom 14. storočia za vlády Osmana a jeho syna Orhana. Neskôr sa začala turecká expanzia na všetky svetové strany, teda aj na Balkán. V bitke na Kosovom poli r. 1389 utrpeli Srbi ťažkú porážku, čím sa dostali pod tureckú nadvládu.

Uhorsko sa do sporu s Osmanmi dostalo už v r. 1396, keď vtedajší uhorský a český kráľ Žigmund Luxemburský podnikol proti Turkom križiacku výpravu, ale pri Nikopole bol porazený. Po bitke priamo na bojisku Turci stali desiatim tisícom kresťanských zajatcov hlavy. Kvôli vnútorným bojom o moc v Osmanskej ríši zavládol v Európe niekoľkoročný mier.

V roku 1444 zorganizoval uhorský vojvodca Ján Huňady (Huňady) viacero úspešných výprav proti Turkom. Huňady bol najschopnejším vojenským veliteľom tých čias, ktorého najväčším úspechom bolo dobytie pevnosti Belehrad (Nándorfehértár) v júli r. 1456. Pápež Calixtus III. na počesť tohto víťazstva údajne prikázal vyzvárať na poludnie vo všetkých kresťanských kostoloch. Tento zvyk sa v niektorých krajinách zachoval do dnešných dní. Rozhodným víťazstvom sa odvrátilo nebezpečenstvo tureckej expanzie na niekoľko desaťročí, a to až do bitky pri Moháči r. 1526. Pre Jána Huňadyho však zvony zvonili krátko. Počas pobytu v pevnosti Zimony vypukol mor, na následky ktorého 11. augusta 1456 zomrel.

Turecké sily boli v čase Huňadyho výprav viazané vo vojne proti Byzancii, kde v máji 1453 dobyli hlavné mesto Konštantínopol. Následne sa Turci obrátili proti krajinám na západe.

Od roku 1472 turecké ľahké jazdectvo – Akindži sužovalo Uhorsko i rakúske krajiny.

Huňadyho nástupca Matej Korvín uzatvoril prímerie so sultánom Mehmetom. Počas krátkeho mieru zreorganizoval armádu i štátnu správu. Vybudoval prvú stálu armádu v strednej Európe, tzv. Čierny pluk s viac ako 20 000 jazdcami. V dôsledku dohody s Osmanskou ríšou mohol bez nebezpečenstva z východu obrátiť svoje výboje na západ. Vojensky obsadil časť Rakúska i samotnú Viedeň, ktorá sa od r. 1485 až do Matejovej smrti v r. 1490 stala jeho hlavným sídlom.

Neskorší turecký sultán Süleyman, nazývaný Nádherný, sa v roku 1520 chystal napadnúť rakúske krajiny. S Maďarmi sa pokúšal diplomatickou cestou dohodnúť na voľnom prechode tureckej armády Uhorskom. Neskorší Matejov nástupca Ľudovít II., ktorý bol nielen uhorským, ale tiež českým kráľom a príbuzným Habsburgovcov, však Süleymanovu žiadosť odmietol. Reakciou z tureckej strany bol násilný vpád do Uhorska. Ľudovít zostal v boji proti Turkom celkom osamotený.

Prošba o vojenskú pomoc u cisára nebola úspešná, lebo cisár práve v tom čase viedol vojnu s francúzskym kráľom Františkom II. Nepomohol ani arcivojvoda Ferdinand Rakúsky. Stalo sa, že Ľudovít II. mal okrem uhorského vojska iba 4000 žoldnierov platených pápežom. Celá armáda nepresahovala počet 28 000 mužov. Po vzájomnej porade sa velitelia rozhodli nečakať na pomocné vojská sedmohradského kniežaťa Jána Zápoľského a Krištofa Franjepána. S mohutnou tureckou armádou (70 000 vojakov) sa Ľudovít stretol 29. augusta 1526 pri Moháči.

Bitka pri Moháči ovplyvnila vývoj v strednej Európe na celé dve storočia. Süleymanovo vojsko dosiahlo veľkolepé víťazstvo. V boji padlo vyše 14 000 uhorských vojakov, medzi nimi 7 arcibiskupov, 25 magnátov a 500 šľachticov. Ľudovít sa utopil na úteku po prehratej bitke, pri ktorom vraj stratil aj svätoštepanskú korunu. Traduje sa, že odvtedy má ohnutý krížik na vrchole.

Po jeho smrti zdedil českú i uhorskú korunu Ferdinand Rakúsky (uhorský kráľ Ferdinand I.). Časť uhorskej šľachty si však za kráľa zvolila sedmohradské knieža Jána Zápoľského. Medzi uchádzačmi o trón došlo k vojne, v ktorej zvíťazil Ferdinand. Ján Zápoľský hľadal pomoc u Turkov, ktorí mu ju prisľúbili.

V r. 1529 Süleyman vyhlásil *džihad* (svätú vojnu) a hneď nato sa vydal so 150 000 vojakmi proti Viedni. Začiatkom septembra sa mesto dostalo do obklúčenia, no statočne sa bránilo, preto v októbri Turci od Viedne odťahli. Francúzi, v tom čase úhlavní nepriatelia Habsburgovcov, finančne podporovali Turkov a Ján Zápoľský zatiaľ verboval vojsko.

V apríli r. 1532 sa nové osmanské vojsko vydalo smerom k Viedni. V malej pevnosti Güns sa však zdržalo natoľko, že kvôli blížiacej sa zime nebolo možné pokračovať v postupe na Viedeň. Mesto sa síce podarilo zachrániť, ale Uhorské kráľovstvo medzičasom stratilo veľkú časť územia, v tom čase zaberalo približne 100 až 200 km široký pruh v západnom a severnom Uhorsku (terajšom Slovensku). Zvyšok krajiny (asi 80% územia) bol obsadený Turkami. Sedmohradské kniežatstvo bolo síce de iure samostatné, ale de facto pod tureckou ochranou. Daný stav jestvoval viac ako 150 rokov!

V r. 1564 sa začala nová vojna, vyvolaná výpadmi vojsk Jána Zápoľského na územie Uhorského kráľovstva, ktoré vyprovokovali vstup habsburských jednotiek na osmanské územie. Roku 1566 vyslal sultán 100 000 vojakov, ktorým sa podarilo dobyť dôležitú pevnosť Siget (Sihot'/Szigetvár). Keď vypukli vnútorné mocenské boje v Osmanskej ríši, načas sa zastavili aj väčšie vojenské akcie. Malá vojna v pohraničí však pokračovala.

Ďalší uhorský kráľ Rudolf I. Habsburský (ako cisár Rudolf II.) sa snažil – podobne ako jeho predchodcovia – obmedziť moc a vynútené privilégia uhorskej šľachty. V máji 1604 odmietol potvrdiť slobody požadované uhorským snemom. Neskorší útok cisárskeho vojska na hrady sedmohradského vojvodu Štefana Bočkaja (Bocskaja) sa stali podnetom na vypuknutie prvého protihabsburského stavovského povstania podporovaného Turkami. Po dvoch rokoch bojov došlo k dohode a podpisu mierovej zmluvy (11. novembra 1606 v Komárne).

Začiatkom 17. storočia bojovali Habsburgovci aj Osmanská ríša s ťažkými vnútornými krízami. Iba v Sedmohradsku boli viac-menej stabilné politické pomery. Stav sa za knieža zvolili Gabriela Betlena. Jeho nástupca Juraj I. Rákoci (Rákoczi) sa usiloval o vytvorenie európskej protihabsburskej aliancie.

Tridsaťročná vojna, ktorá zasiahla celú strednú Európu, sa začala pražskou defenestráciou v r. 1618. Pôvodne náboženská vojna

postupne prerástla do mocenského boja. Aj preto sa Gabriel Betlen s pomocou Turkov usiloval o rozšírenie svojho územia, pričom niekoľkokrát vtrhol do habsburských dŕžav. Na výsledok vojny však tieto vpády nemali zásadnejší vplyv. Westfálsky mier podpísaný v r. 1648 ukončil ničivú vojnu, počas ktorej bola spustošená takmer celá stredná Európa. Pre Habsburgovcov a Uhorsko trval mier iba krátko, lebo ďalší konflikt vypukol v Sedmohradsku.

Juraj Rákoci I. sa postavil proti sultánovi, no ten ho prehlásil za zosadeného a rakúske vojská vpadli do Sedmohradska. V roku 1663 sa sultán Köprülü vydal na *svätú vojnu*. Jeho vojská dobyli rakúske pohraničné pevnosti a vyplienili Moravu i Sliezsko. Prvýkrát turecké vojská prezimovali na území Uhorska, upevniac tu svoje pozície. Počas výpravy r. 1664 sa spojeným ríšskym vojskám pod velením grófa Raimunda Montecuccolihó podarilo poraziť Turkov pri Svätom Gottharde (Mogersdorf) v Štajersku. Mierová zmluva na osem rokov bola podpísaná 8. augusta 1664 v Eisenburgu (Vasvár). Táto dohoda zachovávala status quo a Habsburgovci ňou nezískali nijaké nové územia.

Mier bol vrtkavý a krajina trpela viacerými povstaniami uhorskej šľachty. Po povstaní Štefana Bočkaja došlo k sprisahaniu Františka Vešelénihó (Vesselény), ktoré bolo prezradené ešte pred vypuknutím. Cisár pristúpil k odvetným opatreniam, aby Uhrom „natiahol české čižmy“. Išlo o narážku z konca tridsaťročnej vojny, keď cisár českej šľachte skonfiškoval 70 % majetkov, čo pochopiteľne zvyšovalo aj odpor uhorskej šľachty.

Vojenské sily Habsburgovcov boli v rokoch 1672 – 79 viazané v Nizozemsku vo vojne s Francúzskom. Uhorská šľachta preto hľadala pomoc u sultána, ktorý ju prisľúbil. V r. 1673 vypuklo prvé kurucké povstanie. Zbedačené masy obyvateľstva na vidieku sa pripojili k zemanom a Imrich Tököli (Thököly) – jeden z najbohatších magnátov, pôvodom z Kežmarku, v krátkom čase obsadil so svojimi kurucmi celé Horné Uhorsko (približne územie dnešného Slovenska). V roku 1682 bol Tököli sultánom uznaný za uhorského kráľa.

Vojnami oslabený kráľ Leopold I. nedisponoval vojenskou silou potrebnou na porazenie kurucov, ktorých vo Viedni nazývali *malkontentmi*. Na uhorskom sneme v Šoproni r. 1681 Leopold I. potvrdil šľachte staré výsady a omilostil povstalcov. Napriek čoraz menšej podpore zo strany šľachticov Tököli naďalej pokračo-

val v povstaní. Turecký sultán sa pokúšal o dohodu s cisárom Leopoldom I., preto odoprel povstalcov podporu a v r. 1685 dal dokonca dočasne uväzniť Tököliho.

Kuruci si čoskoro našli nového vojvodu, ktorým sa v r. 1703 stal František II. Rákoci. V bitke pri Trenčíne 3. augusta 1708 utrpeli ťažkú porážku od cisárskych vojsk pod velením generála Heistera. Kurucký generál Štefan Andráši (Andrássy) vo februári 1710 otvoril cisárskemu vojsku brány Levoče a koncom septembra 1710 kapitulovala kurucká posádka Nových Zámkov, ktorá túto pevnosť držala od r. 1704. Mier v Szatmári bol podpísaný 30. apríla 1711, ale na niekoľkých miestach boje pokračovali ďalej. V októbri 1717 v Košiciach popravili kuruckého bojovníka U. Celdera, ktorý sa v r. 1714 na Spiši pokúšal zorganizovať vojenské vystúpenie proti kráľovi.

Už v čase Tököliho povstania začal sultán novú vojnu proti habsburskej ríši. Pod velením veľkovezira Kara Mustafu vyťahlo do boja 130 000 vojakov, medzi ktorými boli aj Tököliho oddiely. Obliehanie Viedne sa začalo 14. júla 1683. Cisárovi sa za spojencov podarilo získať poľského kráľa Jána Sobieskeho, niekoľko menších štátikov v severnom Taliansku, Španielsko, Portugalsko, Bavorsko a Sasko. Pápež navyše poskytol financie na naverbovanie vojska. Spojenecké vojsko malo okolo 80 000 mužov. Rozhodujúca bitka sa odohrala 12. septembra 1683 na Kahlenbergu pri Viedni. K večeru bol Kara Mustafa nútený dať rozkaz na ústup, ktorý sa zmenil na chaotický útek tureckej armády. Celý tábor padol do rúk víťazov. Spojenecké vojsko stratilo asi 4000 mužov, no turecké až 20 000. Z roztavených tureckých diel bol odliaty najväčší zvon viedenskej Katedrály sv. Štefana – Pumerin.

V nasledujúcich rokoch sa Habsburgovcom, najmä talentovanému veliteľovi Karolovi Lotrinskému, podarilo spod tureckej nadvlády postupne oslobodiť predtým zabrané územie Uhorska, vrátane Pešti a Budína (1686). V r. 1687 sa pod cisársku správu dostalo aj Sedmohradsko. Uhorské stavy boli pod dojemom týchto úspechov nútené uznať dedičné právo Habsburgovcov na uhorský trón.

Od začiatku 18. storočia sa ustálilo používanie názvu *Monarchia* (*Monarchia Austriaca*) ako ríše rakúskych Habsburgovcov. Turci boli naklonení podpísaniu mieru, ale francúzsky kráľ Ľudovít XIV. tento plán prekazil diplomatickou cestou, aby vzápätí začal

novú, tzv. Falckú vojnu (1688 – 97). Týmto činom umožnil Turkom znovudobytie dôležitej pevnosti Belehradu. Habsburgovci boli preto nútení viesť vojnu na dvoch frontoch. Gróf Ľudovít Bádenský (zvaný Türkenlouis) sa stal vrchným veliteľom protitureckých vojsk, ale v r. 1697 ho predstihol azda najvýznamnejší rakúsky vojvodca a diplomat – princ Eugen Savojský. Po niekoľkých víťazných bitkách, predovšetkým pri Zente, kde padlo 30 000 tureckých vojakov, a po výprave proti Sarajevu bol 26. januára 1699 v Srijemskom Karlovci podpísaný mier. Napriek tomu Habsburgovcom neostalo veľa času na odstránenie vojnových škôd.

V tom čase v Uhorsku prebiehalo Rákociho povstanie a začala sa nová vojna o španielske dedičstvo (1701 – 1714). Dobrých vojakov nebolo nikdy nazvyš. V Nizozemsku (Holandsku), kde sa Habsburgovci spojili s Angličanmi proti Francúzom, síce Eugen Savojský niekoľkokrát zvíťazil, ale na konečné víťazstvo to nestačilo. V r. 1714 podpísal Karol VI. mier v Rasttate, ktorým sa zriekol španielskej koruny, za čo dostal španielske Nizozemsko (dnešné Belgicko), Miláno, Sardíniu a Neapol. Bol to však danajský dar, o ktorý musela monarchia viesť ešte niekoľko vojen. Zvyšky spomenutých krajín boli navždy stratené po prvej svetovej vojne r. 1918.

V prvých rokoch 18. storočia došlo v Osmanskej ríši k obnove štátnej správy a armády. Gróf Bonneval, bývalý cisársky dôstojník a priateľ Eugena Savojského, sa dostal do tureckých služieb, prestúpil na islam a pod novým menom Ahmed Paša zmodernizoval tureckú armádu.

V r. 1716 vypukla v poradí tretia turecká vojna. Eugen Savojský 5. augusta 1716 pri Petrovaradíne porazil 60-tisícovú tureckú armádu a dobyl späť Belehrad. V Požarevaci bol r. 1718 podpísaný mier, následkom ktorého Habsburgovci dosiahli veľké územné zisky.

V rokoch 1737 – 39 sa habsburské vojská ako spojenci ruského cára zúčastnili vojny proti Turkom. Po smrti Eugena Savojského v r. 1736 sa pre Habsburgovcov vojna skončila fiaskom. Belehradským mierom stratili severné Srbsko, Valašsko a znova aj Belehrad. Situáciu sťažovala skutočnosť, že cisár Karol VI. nemal mužských potomkov. Prijatím tzv. pragmatickej sankcie a dohodami so susednými štátmi sa snažil zaistiť habsburskú korunu pre svoju

dcéru Máriu Teréziu. Keď cisár 20. októbra 1740 zomrel, uzatvorené zmluvy nemali ani cenu papiera, na ktorom boli napísané.

Hneď v októbri 1740 vpadli do Sliezska vojská pruského kráľa Fridricha II., ktorý si robil nároky na túto krajinu. Nasledovala prvá a druhá sliezka vojna i sedemročná vojna medzi Fridrichom II. a Máriou Teréziou, ktoré sa pre monarchiu skončili stratou Sliezska. Pri prvom delení Poľska však Habsburgovci získali Halič a Lodomiersko.

Ani tento mier nemal dlhé trvanie, lebo už v r. 1787 sa vypravil následník trónu Jozef II. ako spojenec Ruska do štvrtej – poslednej vojny proti Turkom. Po počiatočných nezdaroch a zmene vrchného velenia, ktoré prevzal skúsený generál Gideon Laudon, sa podarilo vojnu úspešne ukončiť. Súčasne vypuklo povstanie v Nizozemsku, pri ktorom boli cisárske vojská z krajiny úplne vytlačené. V Uhorsku pretrvávala medzi šľachtou veľká nespokojnosť a vo Francúzsku sa v r. 1789 začala revolúcia. Po rokoch zmätku sa na nebi božstva vojny objavil nový hrdina – Napoleon Bonaparte, ktorý sa chystal zmeniť mapu Európy. V roku 1792 sa začala vojna proti Francúzsku, spočiatku iba v Nizozemsku a severnom Taliansku.

Keď sa stal hlavným veliteľom francúzskych vojsk Napoleon, od Habsburgovcov sa odvrátila šťastena. Rakúska armáda musela po porážke pri Ulme v r. 1805 kapitulovať a koncom roka obsadili Francúzi aj Viedeň. V r. 1809 cisár obnovil vojenské akcie proti Napoleonovi, no neskôr musel druhýkrát kapitulovať. Francúzi znova obsadili Viedeň i Bratislavu. V r. 1812 bola monarchia nútená pripojiť sa (s asi 30 000 vojakmi) k Napoleonovej výprave proti Rusku. Vojnové ťaženie skončilo katastrofou a iba nemnohým vojakom sa podarilo prežiť.

Cisár, Anglicko i Rusko sa spojili do novej koalície a ich armády porazili Francúzov 19. októbra 1813 pri Lipsku. Konečné víťazstvo dosiahli spojenci až 18. júna 1815 v bitke pri Waterloo (v Belgicku). Mier v Európe, trvajúci niekoľko desaťročí, bol zaisťovaný zmluvami na Viedenskom kongrese.

Túžba po slobode prebudená Veľkou francúzskou revolúciou sa nedala utlmiť ani medzi etnicky veľmi rôznorodým obyvateľstvom Habsburskej monarchie. Národy sa dožadovali slobody a spravodlivosti. V takmer všetkých krajinách monarchie vypukli v r. 1848 povstania. Vládnym vojskám sa ich podarilo postupne

potlačiť, ale v Uhorsku revolúcia prerástla do celokrajinských rozmerov. Veľká časť uhorských vojakov zbehla z cisárskych plukov do Uhorska, kde vstúpili do služieb Kossuthových veliteľov. Povstanie bolo definitívne potlačené až s pomocou ruských vojsk v auguste 1849 pri Világoši.

V roku 1859 opäť prehovorili rakúske kanóny, a to vo vojne proti Francúzsku a Sardínii. Zanedlho došlo ku konfliktu medzi Pruskom a Rakúskom o nadvládu v Nemeckom spolku. V bitke pri Hradci Králové (3. júla 1866) utrpela rakúska armáda pod velením poľného maršála Benedeka zdrvivú porážku. Vedúcim štátom Nemeckého spolku sa stalo Prusko. V roku 1867 došlo k vyrovnaniu medzi rakúskymi krajinami a Uhorskom – k vytvoreniu rakúsko-uhorskej monarchie.

Tri storočia trvajúce vojny mali na krajinu katastrofálny dopad. Celé regióny ostali spustošené a vyľudnené, státisíce ľudí boli vyhnané, vyvrazené či odvečené do zajatia. Najväčšie škody vznikli na územiach, ktoré boli striedavo pod tureckou i habsburskou správou.

V tureckej vojne r. 1529 padlo vyše 100 000 ľudí. Roku 1683 Turci vypálili mnoho dedín, 80 000 obyvateľov miest a mestečiek bolo zabitých alebo odvečených do tureckého zajatia. Napríklad po dobytí Hainburgu neďaleko Viedne ostalo nažive iba osem ľudí, ktorí sa schovali v starej peci (medzi nimi bol aj starý otec hudobného skladateľa J. Haydna).

Pravda, aj po odchode tureckých vojsk pokračovala devastácia viacerých území. V Slavónsku na konci tureckej vlády žilo vyše 200 000 obyvateľov. Viac ako polovica bola mohamedánskeho vierovyznania, preto títo ľudia opustili svoje dediny a odišli s tureckými vojakmi. Viedenská vláda následne zorganizovala niekoľko kolonizačných programov na znovuosídlenie týchto krajín (tzv. Einrichtungswerk).

V tom čase v Uhorsku žila aj šľachtická rodina Dessewffyovcov, ktorej sa budem venovať v ďalších kapitolách. Životy a osudy jej príslušníkov boli ovplyvnené dobou, v ktorej žili.

Slavónsko jestvovalo formálne do roku 1918 ako časť Uhorského kráľovstva v rámci Habsburskej monarchie pod menom *Regnum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*. Vyše 180 rokov bolo obsadené Turkami a po oslobodení bolo Slavónsko rozdelené na niekoľko oblastí. Jedna časť bola pod vojenskou správou

Uhorské kráľovstvo

Slavónsko po odchode Turkov

(Militärgrenze), ostatné tvorili rozličné župy (komitáty). Roku 1745 boli tieto časti, vrátane Syrmie, zjednotené pod jednotnou správou pod menom *Kráľovstvo Slavónie*. Po 1. svetovej vojne všetky oblasti pripadli Juhoslávii.

UHORSKÁ ŠLACHTA A JEJ VZŤAH K HABSBUERSKEJ MONARCHII

Na vysvetlenie osobitého postavenia uhorskej šľachty, v porovnaní so šľachtou iných európskych krajín, je potrebné uviesť niekoľko poznámok k jej celkovému vývoju. Po rozpade Rímskej ríše a na konci veľkého sťahovania národov začali v Európe vznikáť väčšie štátne celky. Tieto neboli len voľným spojením kmeňov pod ich náčelníkmi, ale mali jednotné vedenie na vymedzenom území. V nasledujúcich storočiach najsilnejší a najšikovnejší kmeňoví náčelníci ovládli čoraz väčšie územia a podmanili si aj miestne obyvateľstvo. Podobný vývoj prebiehal v celej Európe, aj keď s istým časovým posunom.

Náčelník, hoci šikovný a udatný, nebol schopný osobne zaručiť ochranu svojich poddaných ani starať sa o spravovanie celej krajiny. Okrem príslušníkov vlastnej rodiny (ktorí neboli vždy spoľahlivými pomocníkmi) bol podporovaný družinou pozostávajúcou z oddaných spolubojovníkov. Práve oni tvorili so svojimi náčelníkmi – neskoršími kráľmi či kniežatami – vedúcu vrstvu, ktorá sa vyznačovala vyšším životným štandardom a bohatstvom. Hlavnou úlohou družiny bolo chrániť svoje knieža a obyvateľstvo na ovládanom území. Za ochranu im obyvateľstvo odvádzalo dávky podobné dnešným daniam, spočiatku v naturáliách. Možno teda povedať, že hlavnou úlohou družiny bola správa a vojenská obrana krajiny.

Knieža, neskôr kráľ, bol de iure majiteľom všetkej pôdy. Za služby, ktoré mu družina poskytovala, a k zaisteniu jej stálej vojenskej pohotovosti daroval knieža družinníkom časť pôdy vrátane obyvateľstva (poddaných). Takýto druh odmeny sa nazýval léno. Spočiatku toto obdarovanie platilo len počas života lenníka, neskôr sa dedilo v mužskej línii. V prípade, že nebolo mužských potomkov, vracalo sa léno do rúk kniežata.

Jednotliví družinníci, ktorí sa poväčšine združovali okolo kniežaťa, zastávali na jeho dvore určité špecifické funkcie (napr. palatín, taverník, dvorník a pod.). Zo spriaznených dvoranov postupne vznikla pôvodná šľachta.

Všetci panovníci sa snažili, aby po smrti prešla moc na ich potomkov. To sa však zatiaľ nedalo uskutočniť bez súhlasu šľachty. Po smrti panovníka si družina-šľachta volila následníka, ibaže nie vždy rešpektovala poslednú vôľu zomretého. Až v priebehu storočí sa podarilo európskym panovníckym rodom zaistiť dedičnosť koruny. K tejto dôležitej zmene došlo v jednotlivých európskych krajinách v rozdielnom čase.

Šľachta sa usilovala udržať si získané privilégia všetkými prostriedkami, pričom privilégium slobodnej voľby panovníka bolo jedným z najdôležitejších. Veľa stredovekých, ale tiež novovekých vojen vzniklo v dôsledku spomenutého antagonizmu. Výnimkou nebolo ani Uhorsko.

V 9. storočí uhorské kmene, ktoré prenikli do Veľkej uhorskej nížiny, sa zjednotili a usadili. Ich náčelník z rodu Arpádovcov bol v roku 1000 so súhlasom cisára Otta III. a pápeža Silvestra II. korunovaný za uhorského kráľa pod menom Štefan I. Z jeho družiny sa vyvinula najstaršia uhorská šľachta. Situácia v Uhorskom kráľovstve počas troch storočí, až do vymretia dynastie Arpádovcov po meči, sa výraznejšie neodlišovala od situácie v ostatných európskych krajinách. Nezriedka sa šľachta vzoprela proti dedičovi trónu, prípadne si zvolila protikráľa. Týmito zvratmi trpela celá krajina. Uhorskí králi postupne strácali moc a stávali sa bábkami v rukách vplyvnej šľachty.

Podobný vývoj možno sledovať aj v ostatných európskych krajinách. Panovníckym rodom sa však počas 15. až 17. storočia podarilo upevniť vlastnú moc a súčasne obmedziť moc šľachty, hoci v každej krajine mal tento proces svoje zvláštnosti. Stalo sa tak vo Francúzsku, v Anglicku, Španielsku, Rusku, Švédsku či Rakúsku, teda v najsilnejších krajinách tých čias.

Situácia v Uhorsku sa vyznačovala určitými špecifikami. Domáca šľachta využívala strategickú polohu Uhorska medzi znepriatelenými mocnosťami, moslimskou ríšou na jednej strane a európskymi kresťanskými krajinami na strane druhej. Mocná Osmanská ríša bola po celé tri storočia stálou hrozbou pre východoeurópske a stredoeurópske krajiny, Habsburskú monarchiu

nevyvímajúc. Expanzívne snahy sultánov na západe boli pre uhorskú šľachtu vítanou príležitosťou na vymáhanie stále nových privilégií od panovníkov.

Albrecht I. bol prvým Habsburgom, ktorý v r. 1483 získal uhorskú korunu, ale nezabezpečil jej rodovú dedičnosť. Na uhorský trón sa Habsburgovci dostali až po bitke pri Moháči v r. 1526, kedy začal vládnuť Ferdinand I. Medzičasom sa šľachte podarilo získať rozsiahle privilégiá, ktoré musel spočiatku potvrdiť aj Ferdinand.

Okrem práva slobodnej voľby kráľa, ktoré šľachta stratila až na sneme r. 1687, to bolo právo odporu proti vlastnému panovníkovi (mala ho od r. 1222 do r. 1687). Z hospodárskeho hľadiska bolo azda najvýznamnejším privilégiom oslobodenie šľachty od platenia daní kráľovi, ktoré stratilo platnosť po revolúcii v roku 1849.

Jedinou povinnosťou šľachty bolo v čase vojny poskytnúť panovníkovi vojsko postavené vo vlastnej réžii, ktoré musel schváliť snem. Táto vojenská podpora nadobúdala platnosť iba v časoch vojny. Po podpise mierovej dohody, resp. po ukončení bojov malo byť šľachtické vojsko rozpustené. Kvalita a spoľahlivosť vojenských oddielov bola veľmi rôznorodá. Povolanie týchto jednotiek, tzv. bandérií sa nazývalo šľachtickou insurekciou.

Habsburgovci sa postupne snažili privilégiá šľachty oklieštiť, čo narazilo na jej odpor. Kvôli záchrane privilégií sa neváhala spojiť ani s nepriateľmi Habsburgovcov, a to bez ohľadu na blaho krajiny, náboženstva či obyvateľstva. Išlo o bránenie egoistických cieľov.

V protitureckých vojnách i protihabsburských povstaniach sa zúčastnilo veľa obyvateľov miest i vidieka. Do povstaleckých vojsk sa regrutovalo veľa mladých mužov prepustených z cisárskej armády. Ak sa bližšie pozrieme na dôvod ich vstupu do vojska, zistíme, že obyčajní vojaci nebojovali za záujmy Habsburgovcov ani uhorskej šľachty. Keďže po príchode domov zväčša nenašli obživu, vo vojenskej službe videli jedinú možnosť, ako predísť hladu a biede. Navyše vodcovia povstania sľubovali poddaným, ktorí vstúpia do vojska, práva slobodných sedliakov, čo sa však nikdy nesplnilo.

V tridsiatych rokoch 19. storočia nadobúda odpor uhorskej šľachty proti Habsburgovcom nacionálny charakter. Počas povsta-

nia r. 1848/49 väčšina vojakov a dôstojníkov uhorských plukov dezertovala z cisárskej armády a po návrate do Uhorska sa hlásili do nových uhorských *honvédskejších* plukov. Revolúcia zachvátila takmer celé územie Uhorska. Je zaujímavé, že časť šľachty a obyvateľstva Horného Uhorska ostala verná cisárovi. Na strane viedenského dvora bojovali proti povstalcom slovenskej dobrovoľníckej vojská, ktoré sa neskôr stiahli na Moravu. Začiatkom roku 1849 bojovali pri Budatíne a vo februári boli porazení honvédmi generála A. Görgeiho na Branisku. Slovenský dobrovoľnícky zbor bol rozpustený v novembri roku 1849 v Bratislave.

Za túto pomoc cisárovi sa Slováci nedočkali žiadnej vďačnosti a ich požiadavka na národné sebaurčenie ostala nevypočutá. Po rakúsko-uhorskom vyrovaní roku 1867 sa národnostný útlak zo strany Maďarov ešte viac vystupňoval.

Vráťme sa však k rozličným alianciám, do ktorých vstupovala uhorská šľachta. Ako už bolo povedané, časť šľachty sa pri obrane vlastných záujmov neváhala spojiť s Turkami, hoci išlo o úhlavných nepriateľov monarchie. Nielen Turci, ale aj Francúzsko – významný konkurent habsburskej expanzie – bolo vítaným spojencom.

S výnimkou Uhorska sa v ostatných oblastiach monarchie podarilo zlomiť moc šľachty. V Čechách sa tak stalo po bitke na Bielej hore roku 1621. Stála hrozba zo strany Osmanskej ríše, pod ochranu ktorej sa utiekala časť uhorskej šľachty, výrazne obmedzovala absolutistické ambície Habsburgovcov vo vzťahu k Uhorsku. Pre Uhorské kráľovstvo malo takéto lavírovanie katastrofálne následky. Aj keď Turci dovolili šľachtickým kolaborantom zotrvať na svojich majetkoch, krajina sa dostávala stále viac pod priamu správu Osmanskej ríše. Dlhoročné vojenské plienenie viedlo k veľkým stratám na životoch, vyľudneniu celých regiónov, k hladomorom a veľkým hospodársko-materiálnym stratám na obsadených územiach.

Časť hornouhorskej šľachty, najmä na dnešnom východnom Slovensku, si bola vedomá spomenutých nebezpečenstiev, a preto zostala verná cisárovi. Rovnako sa zachovala aj väčšina príslušníkov rodiny Dessewffyovcov.

Skôr spomenuté privilégia uhorskej šľachty viedli k jedinečnej situácii, ktorá nemala v Európe obdobu. Žiadna iná krajina nemala toľko privilegovaných šľachticov (v pomere k počtu obyva-